

УДК 94(477.8):[061.2:355.015]"191"

Н. П. Вільчинська

МІЛІТАРНІ НАСТРОЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТОВАРИСТВ "СІЧ")

У статті проаналізовано основні аспекти наростання мілітарних настроїв у суспільному дискурсі Галичини напередодні Першої світової війни. На прикладі українських товариств "Січ", які ставили метою організацію та фізичну підготовку української молоді до війни, формування національно зорієнтованої історичної пам'яті показано, що мілітарні настрої в Галичині формувалися через загострення українсько-польського конфлікту, наростання передвоєнної напруги в Європі, і проявлялися в ідеології товариств, їх напіввійськовій діяльності, публіцистичній полеміці.

Ключові слова: мілітарні настрої, товариство "Січ", українсько-польські стосунки.

Мілітарні настрої в суспільному дискурсі Галичини початку ХХ століття формувалися в контексті загального наростання передвоєнної напруги в центральноевропейському просторі та польсько-українського конфлікту, який простежувався фактично в усіх сферах життя. Національні рухи двох багатотетнічних імперій – Австро-Угорщини та Росії, – намагалися підготуватися до можливої війни, сподіваючись вибороти в ній свої політичні та національні права. На суспільний клімат також впливала поява нових радикальних рухів в Європі, що вимагали змін суспільно-політичного устрою, для яких цілком допустимою була збройна боротьба: "...часи мира використаймо для приготувань до війни. В боротьбі здобудеш ти право своє!", – наголошували українські радикали [1, с. 9].

Найповніше зазначена проблема досліджена в монографії Миколи Гуйванюка "Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914рр.)", а також у роботах Оксани Вацеби [2], Богдана Трофим'яка [3]. Джерельна база дослідження включає: офіційні матеріали органів влади, документацію та видання січових товариств, спогади учасників січового руху та очевидців, літературні твори, матеріали публіцистики українських та польських політичних сил різного спрямування.

Напередодні Першої світової війни на території Східної Галичини активно діяли гімнастично-протипожежні та парамілітарні організації, зокрема українські товариства "Січ", перше з яких було створене ще в 1900 р. Кирилом Трильовським. Січовий рух протягом свого існування поширився на територію всієї Галичини. Найактивнішими були "Січі" на Гуцульщині та Покутті. Основними напрямками діяльності січових товариств було фізичне виховання молоді в національно-патріотичному дусі, охорона сільських місцевостей від пожеж, культурно-просвітні завдання [4, с.76]. Однак на практиці ці товариства діяли під впливом Української радикальної партії, були активним чинником політичного життя Галичини, суттєво впливали на формування громадської активності галицького селянства та наростання в його середовищі національно-радикальних настроїв, послужили справжньою школою для нових лідерів українського руху, яким довелося діяти в умовах воєнного часу. Товариство, яке залучало мешканців провінції до масових акцій та практичної організаційної роботи на місцях, пропагувало фізичне та духовне вдосконалення, сповнювало новим смисловим навантаженням дозвілля, швидко стало популярним.

Важливим внеском "Січей" у радикалізацію суспільних настроїв стала актуалізація історичної пам'яті, зокрема в частині особливо гострих польсько-українських збройних конфліктів. Сама назва товариства співвідносилася з часами Запорізької Січі, козацькою епохою, болісними для сприйняття польською суспільністю гайдамацькими повстаннями. Історичні оповідання в січовій пресі відзначалися яскраво вираженою прокозацькою та водночас антипольською спрямованістю. Учасники січового руху поширювали ідеї козакофільства й нагадували, що козацька держава є символом існування українського народу: "...любов січової ідеї горить у кожній груді і вказує дорогу до кращої будуччини – відродження нашого народу, рішучої перемоги над демоном тьми і неволі!..." [5].

Козацький рух у ранньоновітні часи (XVI–XVII ст.) мав сильно виражене антипольське спрямування. Воно зберігалось впродовж усього національного відродження ХІХ ст. [6, с. 41]. Галичани висували ідеї та історичні концепції для легітимації своїх вимог у протистоянні з поляками. Також зверталися до козацької історії, бо їм було необхідно відчувати зв'язок з Наддніпрянською Україною, відчувати свою силу та міць у період міжнародних конфліктів у Галичині початку ХХ століття.

Одним із публічних засобів формування історичної пам'яті було проведення масових свят. Ці події збирали тисячі учасників, здебільшого з числа сільського населення, вони обговорювалися у суспільстві, до них готувалися. Найчастіше січові свята були присвячені певним подіям або ж особам з історії, наприклад до дня народження чи смерті Т. Шевченка, річниці козацької битви, або ж свято вручення хоругви, або освячення прапора товариства, що супроводжувалося проходом по місту / селу в козацьких одностроях. Так, наприклад, один із виступаючих на шевченківському святі січовиків виголошував промову: "Як славно було то козацькі сини боролись до смерті загину..." [7]. Це, своєю чергою, посилювало міжнародну напругу.

За проведенням січових свят завжди пильно спостерігала польська адміністрація, незважаючи на те, що такі маніфестації нічим не загрожували суспільному устрою. Особливий контроль над діяльністю січових товариств у Галичині здійснювався за галицького намісника Анджея Потоцького (1903–1908) та був продовжений після його смерті наступником Міхалом Бобжинським [8, с. 168–206] (1908–1913). Дії підвладних їм органів на місцях, присутність на організованих січовиками масових заходах значної кількості

жандармерії, створювали враження запровадження в місцевості воєнного стану. Обмеження діяльності товариств "Січ" на практиці призводило до того, що "всі русини зрозуміли, де джерело сеї ворожнечі темних сил до "Січий"; всі зорієнтували ся, що се борба не з "Січами", а з народним освідомленням, що "Січи" се тільки притока, а річ лежить глибше... Всі Русини зрозуміли, що в хвилі терору із сторони противника они є одна, солідарна армія" [9].

Своєю діяльністю, устроєм, виглядом січовики ніби відновлювали в галицькому суспільстві образ козацького війська, що формувало мілітарні настрої в суспільстві та загострювало українсько-польський конфлікт: "...усі "Січи" стояли під прапорами немов козацьке військо. Особливо Січовики зі списками нагадували давних запорожців" [10]. Ця конфронтація між українцями й поляками призводила до утвердження в суспільстві думки про необхідність власної військової сили, яка б уособлювала національну єдність.

Міжнаціональне протистояння в Галичині стало частиною повсякденного життя. Усвідомлення суспільством можливої війни, щоденна міжнаціональна полеміка у пресі та постійні міжнаціональні конфлікти, радикалізація українського руху сприяли утвердженню ідеї збройної боротьби за свої національні права, що в майбутньому спричинило зміну кордонів у Центрально-Східній Європі.

Займаючись гімнастикою, січовики найчастіше виконували вправи, які свідчили про їх організованість, вишкіл, військову силу. Дуже часто вправи виконували з топірцями та сокирками. Їх напіввійськова діяльність та масові виступи посилювали мілітаризацію громадсько-політичної думки, що створювало умови для підготовки до збройного польсько-українського конфлікту. Яке враження справляли січові свята на глядачів, можна уявити з вигуку, що вирвався мимохідь одній із глядачок: "Отсе раз славне наше руське військо!" [10]. Відчуття організованості та солідарності створювали також виконання гімнастичних вправ: "Видці були одушевлені. Перший раз в життю бачили, як 200 Русинів піднесло рівночасно руки до оборони..." [11].

Напередодні Першої світової війни у пресі простежується почастищення вживання військової термінології в контексті міжнаціонального протистояння: "...проектоване товариство стрілецьке, яке одно з огнив наміреної національної організації під позором плекання спортових вправ, а особливо вправ військових і науки стріляння, має головно на цілі познакомити широкі верстви населення Галичини з головними засадами оружно́ї борби". Існування парамілітарних організацій як польських, так і українських, створювало ґрунт для постійного обговорення мілітаризації: "На якій основі існують польські стрілецькі товариства? Чи думають ваші Ексцеленції розв'язати польські стрілецькі товариства, що тепер творять "оружну силу" – чи може чекаєте, аж ми зрушимо цілий край до масового протесту проти небезпечної польської забави в польську армію на українській території?" [12].

Очевидно, визвольні цілі "Січі" приховувалися так, аби товариство замаскувалося відповідно до австрійського законодавства. У статутах говорилося тільки про пожежництво і гімнастичні вправи [13, с. 19]. Проте, на практиці їхня діяльність була ширшою. Наприклад, 25 грудня 1912 р. відбулися окружні збори членів "Січей" золочівського повіту. Збори товариства ухвалили, що окрім навчання гімнастичних вправ та стрільби, їхнім завданням є "з'організувати карну народну міліцію, яка би в рішучій хвилі могла постояти за права українського народу" [14, с. 4]. Січовики говорили про позитивну роль субординації, військового виховання та навичок стрільби, проводили навчання, видавали літературу, де появлялися статті про військові вишколи та вправи.

Польська публіцистика відображаючи "страхи" польської спільноти в Східній Галичині, часто гостро засуджувала діяльність січових товариств. Найперше, на що в ній звертали увагу, – це акцент січовиків на історичних рухах, спрямованих проти Польщі. Польська преса часто вказувала на особливості українського національного руху, описувала вимоги українців і стверджувала, що ці вимоги політично є недоцільними, а сам рух є не національним, не загальнонародним, а швидше стихійним. Описуючи січовий рух польські кореспонденти використовували означення "козаки", "хмельниччина", "гайдамаки" та ін. Наприклад, "Dziennik Polski" повідомляв про існування таємної організації "Козаків" у Коломиї, діяльність яких характеризувалась як "новий стрибок українського шовінізму" [15, с. 1].

Крім того, вимоги та активність українського руху, в тому числі радикального, польська сторона пов'язувала і порівнювала історично з виступами козаків, гайдамаків чи опришків. Тим самим, польські політичні сили намагалися якось пояснити характер цього руху, вказати на його тимчасовість і стихійність і, певним чином, уникнути думки про те, що він може перерости у всезагальний: "Не згадують вони про права політичні, бо нема кому згадувати, але прокинулися в них ті самі інстинкти, які метали ними в XVI, XVII і XVIII ст."; "Розбудилися в них заворушення класово-аграрне. – Це просто бажання чужої землі, чужої власності, плодів чужої праці. Що це може мати спільного з боротьбою за права народу? Як пов'язати цю боротьбу з самовільними вихідками гайдамацького руху? Напали, спалили, пограбували – це мета того руху. Це є бунт класовий, гайдамаччина, прищеплена на ґрунті ХХ століття" [16]. Січовий рух виступав каталізатором руйнування підвалин католицької віри, спричинював небезпеку для польського населення та необхідність постійної "оборони" та праці в національній справі.

Діяльність січовиків не була унікальним явищем, поряд із ними в Галичині діяли інші спортивно-гімнастичні та протипожежні товариства. Близькі за характером діяльності організації створювали українські націонал-демократи та галицькі русофіли, діяли аналогічні польські організації. Усі гімнастичні-протипожежні товариства займались схожою діяльністю та використовували однакові методи пропагування своїх інтересів. Взаємна зацікавленість у діяльності подібного товариства, часто в одному селі чи містечку, підштовхувала до фізичного розвитку та прагнення виховати свою молодь у патріотичному дусі.

На користь посилення мілітарних настроїв свідчить часте використання в полеміці слів "боротьба" і "оборона". Між українськими й польськими виданнями вівся постійний діалог, піднімалися гострі питання-відповіді. Мілітаризація польського "Сокола" турбувала українські національні сили, а постійна увага до

військовим вправлянь поляків вимагала відповідної реакції українців, що створювало сприятливий ґрунт для формування ідеї військової боротьби: “Як звісно, істнують та ділають у краю польські стрілецькі організації, що явно організують польську мілітарну силу, закупили маси озброєння, масово виступають з карабінами, роблять полеві вправи – а все те при ласкавій опіці властий військових та цивільних. Що більше: загальна опінія каже, що ті мілітарні польські організації організують ся прямо за австрійські гроші та що їх протегують офіційальні круги... Ті організації звернені не так проти Росії як проти нас. Чи-ж можна жадати від нас, аби Русини спокійно гляділи на те...” [17]. Заклик до активності і уваги польського населення до національної справи був чи не щоденним і стосувався будь-яких справ: “всі ми дуже мало дбаємо про власні справи, що часто підтримуємо тих, які відверто виступають за наше знищення” [18, с.1].

Мілітаризація громадсько-політичної думки, зміна уявлень національних рухів про форми й методи відстоювання власних інтересів у воєнний час суттєво відрізнялися від світоглядних засад ліберального XIX століття. У цьому аспекті діяльність “Січей” дозволила галицьким українцям не залишатися осторонь від військових приготувань: саме “Січі” стали основою першого збройного українського формування XX століття – легіону “Українських Січових Стрільців”. Взимку 1912–1913 рр. січове керівництво активно обговорювало проблему створення українських військових об'єднань на базі січових організацій і введення їх до складу регулярної австрійської армії. Також лунали заяви про те, що українські війська можна буде використати у військовому протистоянні з Росією. Щодо українських земель у Росії, то в переважній частині галицьких українців не було чіткого розуміння їх східної межі. Мислилося, що перемога Австрії над Росією забезпечить можливість створити велику українську провінцію в рамках Австро-Угорщини. Генеральна старшина Українського січового союзу зверталася до своїх осередків з вимогою готуватися до “розправи з Москвою, до боротьби за визволення наддніпрянських братів” [19, с.8]. Значну роль К.Трильовський відіграв у створенні 18 березня 1913 р. у Львові суто військового товариства – “Українські Січові Стрільці”, попри те, що серед переважної більшості українських політичних діячів на той час ще не було чіткого усвідомлення важливості створення військових товариств.

Таким чином, мілітарні настрої галицького суспільства на початку XX століття формувалися через українсько-польський конфлікт та загострення ситуації в центральноевропейському просторі, яскраво проявлялися в діяльності українського товариства “Січ” та його взаємовідносин з іншими напіввійськовими та спортивно-гімнастичними товариствами різного національного та ідеологічного характеру. Наперсодні Першої світової війни, не знаходячи відповідної підтримки своїх національних інтересів в австрійських військових частинах, січові товариства намагалися самостійно формувати фізичний та військовий розвиток української молоді у патріотичному дусі, пропагуючи ідею можливої військової боротьби за свої права та посилюючи мілітаризацію громадсько-політичної думки. Враховуючи заборони самостійної військової діяльності та австрійський лоялізм галицького суспільства, січові товариства зробили більше з ідеологічного боку, аніж з суто мілітарного – відродили пам'ять про запорозьке козацтво, працювали на ідею збройної боротьби, посприяли цілеспрямованому вишколу майбутніх вояків і формуванню їх морально-бойового духу. Важливо, що січовий рух не тільки створив умови для підготовки молоді до війни та згуртував суспільність перед війною, а й зміцнив надії, які продовжували існувати в часі воєнних дій.

Джерела та література

1. Д-р Кирило Трильовський. В справі Товариств “Січові Стрільці” // Січові Вісти. – 1913. – Ч. 2 і 3. – за лютий і март. – С. 9.
2. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 230 с.
3. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.). – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 694 с.
4. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914 рр.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 76.
5. Позір! // Діло. – 1910. – Ч. 113. – 24 н. ст. (11 ст. ст.) мая.
6. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. 2-е вид. – Київ, 2000. – С. 41.
7. Шевченківські сьвята // Діло. – 1914. – Ч. 127. – 11 (30) червня.
8. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник Львів. ун-ту. Серія істор., 2000. – Вип. 35–36. – С. 168–206.
9. Сумно і соромно! // Діло. – 1904. – Ч. 121. – 1 (14) Червня.
10. П'яте січове свято // Діло. – 1910. – 30 н. ст. (17 ст. ст.) мая – Ч. 119.
11. Окружний здвиг Соколів і Січій в Тернополі // Діло. – 1910. – Ч. 140. – 27н. ст. (14 ст. ст.) червня.
12. Причинок до відносин: Австрія і Поляки – Австрія і Українці // Діло. – 1913. – Ч. 8324. – 25 н.ст. (12 ст.ст.) лютого.
13. Др Кирило Трильовський. З мого життя...// Гей, там на горі “Січ” іде... – С. 19.
14. Письма з краю // Діло. – Ч. 8286. – п'ятниця 3 н.ст. січня 1913 (21 ст.ст. грудня 1912). – С. 4.
15. Tajna organizacja ruska // Dziennik Polski (wydanie południowe). – 1903. – Nr. 45. – 28 stycznia. – S. 1.
16. Rawita-Gawroński F. Nadzieje i rzeczywistość na Rusi. (List do redakcyi) // Słowo Polskie. – 1905. – Nr. 366. – 8 sierpnia. – [Підпис: F. R. G.].
17. Причинок до відносин: Австрія і Поляки – Австрія і Українці // Діло. – 1913. – Ч. 8324. – 25 н.ст. (12 ст.ст.) лютого.
18. Zjazdy powiatowe // Gazeta Narodowa. – 1903. – Nr. 11. – 15 stycznia. – S. 1.
19. Д-р Кирило Трильовський. В справі Товариств “Січові Стрільці” // Січові Вісти. – 1913. – Ч. 2 і 3. – за лютий і март. – С. 8.

Vilchinska N. Militaristic moods in East Galicia before the First World War (on example of activity of Ukrainian societies of “Sich”)

In the article the basic aspects of growth of militaristic moods are analysed in public discourse of Galicia before the First world war. On the example of Ukrainian societies of “Sich”, that put an aim organization and physical preparation of the Ukrainian young people before war, forming of the nationally orientated historical memory is shown that militaristic moods in Galicia were formed through intensifying of the Polish-Ukrainian conflict, growth of pre-war tension in Europe, and showed up in ideology of societies, them semimilitary to activity, publicism polemic.

Key words: militaristic moods, the society “Sich”, Ukrainian- Polish relations.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВПЛИВИ НА ОРІЄНТАЦІЮ ПОЛЬСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ У ВИРІШЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ (1914–1917 рр.)

У статті представлено суспільні і політичні впливи на орієнтацію польської суспільної думки в Україні у вирішенні національного питання під час Першої світової війни. На початку війни більшість польського населення в Росії мала русофільську орієнтацію і підтримала царський уряд. З ходом війни великі матеріальні і людські втрати, окупація німцями Варшави, значна кількість біженців, не виконання владою обіцянок щодо надання автономії привели до розчарування і посилення австрофільських настроїв. Зміна ситуації на фронті, надання німцями національних прав на захоплених польських територіях і невирішеність польського питання в Росії, перенесли польське питання на міжнародний рівень. Польські політики і суспільна думка стали орієнтуватися на створення самостійної польської держави і пошук прихильників цієї позиції.

Ключові слова: польська суспільна думка, русофільська, австрофільська орієнтація, польське питання, Перша світова війна

Перша світова війна стала для польського народу переломним періодом, у вогні якої відродилася її незалежність. Вирішення питання "польської справи" в Російській імперії досліджували українські й зарубіжні історики різних періодів, зокрема О. Воробчук [1], Н. Клейменова [2], Я. Паєвський [3], А. Чубінський [4] та ін. В контексті загальної проблеми значний вплив на вирішення національного питання і майбутній устрій Польщі мала суспільно-політична думка поляків. Завданням даної статті є з'ясування суспільно-політичних впливів на формування орієнтації польської суспільної думки в Україні щодо вирішення польського національного питання під час Першої світової війни.

Після розділу території польської держави між сусідніми країнами поляки Російської імперії ніколи не полишали спроб відновлення своєї незалежності. Після утворення Конгресового Королівства прагнення незалежності набирають антиросійського напрямку. Свідченням є листопадове і січневе повстання у XIX ст. Суспільні зміни польського народу впливали на зміну орієнтації національних устремлінь. Шляхетська Польща виступала, головним чином проти Росії. Боротьба йшла не тільки у Королівстві, але і на східних землях, де велика і середня земельна власність була переважно польською. Коли стало зрозуміло, що стрижнем народу є селянські маси, почало переважати переконання, що Польщі не можна обійтись без західних земель, особливо там, де більшість населення складали поляки. Повільно, з кінця XIX ст. поляки почали переходити з антиросійської на антинімецьку орієнтацію, яка здобувала все більше прихильників [3, с. 6].

На початку Першої світової війни наступив новий період в польській державницькій орієнтації. Польське населення у державах, що розділили між собою Польщу, виступили на боці урядів своїх країн. Поляки Російської імперії з ентузіазмом підтримали російську владу. Після відозви "До поляків" Верховного головнокомандуючого, князя Миколи Романова з'явилася надія реалізації національних прагнень до одержання автономії. Проросійської орієнтації дотримувалась більшість поляків в державі [5, арк. 301]. Виразником польських інтересів у домаганнях запровадження автономії була партія Народових демократів (ендеків) на чолі з лідером Романом Дмовським. Найбільший вплив партія мала серед польської інтелігенції і виражала свої погляди в газеті "Dziennik Kijowski".

На сторінках центральної і місцевої преси з'явилися статті з патріотичними гаслами спільної боротьби поляків і росіян проти німців на основі слов'янської єдності. "Поляки відчують себе братами росіян, і про це нагадає слов'янська кров" [6, с. 2]. Слова відозви "До поляків" повторювались політиками, письменниками, громадськими діячами: "Нехай зітруться кордони, що розірвали на частини польський народ і з'єднається він в єдино під скіпетром російського царя. Відродиться Польща, вільна у своїй вірі, мові і самоуправлінні" [7, с. 2]. У передовій статті польського журналу "Kłosy Ukraińskie", який виходив у Києві, головний редактор Ян Урсин з приводу початку війни написав, що "заповіти батьків і дідів наших мають врешті збутися і ці великі слова зійшли з уст Верховного головнокомандуючого. І ці великі слова почув цілий світ, тому справа польська була і є справою не останньою" [8, с. 2]. На Галичині, що перебувала у складі Австро-Угорщини напередодні війни діяло дві політичні організації: "Тимчасова комісія", до складу якої входили всі ліві польські партії включаючи соціалістів і виступали за боротьбу проти Росії і "Рада народова" на чолі з народовою демократією русофільської орієнтації. З початком війни у Кракові була створена єдина організація "Верховний народний комітет" (Naczelny Komitet Narodowy), як центральний орган тимчасового польського уряду, і в якому були представники всіх польських політичних груп. Ендеки склали у ньому меншість [9, арк. 15].

Русофільські тенденції поляків в Росії і австрійська орієнтація в Галичині не завадили наступним зустрічам і переговорам польських політичних сил з усіх розділених частин Польщі щодо вирішення польського питання і перенесення його на міжнародний рівень.

Польський історик, професор Львівського університету, прихильник ендеків Адам Шельонговський у 1915 р. присвятив брошуру питанням вирішення польської справи і відносинам з Німеччиною і Австрією.

Будучи на проросійські позиції він вважав, що вирішення польського питання – це питання майбутнього Центральної Європи, в якій мають проживати не тільки німці, але і слов'янські народи, угорці, румуни, і зокрема поляки. І у цьому відношенні сфера інтересів поляків і росіян тісно стикається.

Він вважав, що Росія сама поставила на порядок денний польське питання, продовжуючи в Європі свою традиційну політику визволення слов'ян. Цю політику підтверджено і у відозві Верховного головнокомандуючого. Цей акт мав дві головні риси, які повинні були стати заповідями наступній загальнослов'янській, а заодно і польській ері, два моменти, які скеровують Росію і Польщу на нову дорогу життя. Перший, це відхід від політики поділу польських земель на три частини і другий, це поширення опіки над усіма об'єднаними польськими землями. Будь-яка зміна кордонів між Росією, Німеччиною і Австро-Угорщиною мусить ставити польську справу на міжнародну основу [10, с. 92]. (Шельонговський)

Війна зробила польське питання часткою внутрішньої і зовнішньої політики воюючих країн. Питання об'єднання не викликало сумніву у поляків всіх країн, що воювали між собою. Але політична орієнтація не була визначеною і однозначною. У газеті "Tygodnik Odeski" автор зазначав, що "політична орієнтація поляків втратила точку опори, як труна Магомета, зависла у повітрі, не досягаючи неба і не торкаючись землі. Щоб знайти реальну підставу для створення майбутнього національного життя народу не можна жити гаслом: якось та буде. Вічний дуалізм поляків, їх поділ на аристократів і демократів, білих і червоних присутній і сьогодні". Тому, він вважав, що треба звертатися до моральних польських вождів і читати Міцкевича, Словацького, Норвіда та ін. [11, с. 4].

У наступному номері газети автор вказував на необхідність польським елітам бути справжніми політиками, у яких мета залишається незмінною, а засоби використовуються різні, відповідно часу і потребам. Він вважав, що найкраще інтереси поляків відображала відозва Верховного головнокомандуючого, будучи першим кроком на новій дорозі Росії в нових умовах [12, с. 3].

Проте, обіцянки російської влади щодо надання полякам автономії з ходом війни не виконувались. Затягування цього питання, захоплення німцями Варшави влітку 1915 р., людські поневіряння через загибель мільйонів людей, втрату житла і засобів до існування, вимушене біженство із окупованих територій створювали нову ситуацію, яка впливала на політичну орієнтацію поляків у вирішенні національних питань.

Органи жандармського управління у вересні 1915 р. відзначали негативні настрої польського населення. "В обіцяну автономію поляки не вірять, вважають дані їм пільги, купленими дорогою ціною. Вони сумніваються у звірствах, які робили німці, і як про це писали у пресі, і так як німці дали в Царстві Польському місцеве самоуправління, народну школу і польську мову, то з ними можна примиритися" [13, арк. 203]. Наприкінці 1915 року поліція відзначала, що більшість польського населення, як молоді, так і старших людей вважали, що результатом війни для 20-ти мільйонного польського народу має стати утворення самостійної держави. Більш праві групи схильні задовольнитися автономією польських земель, а ліві партії очікували відновлення польської республіки. Поляки також переконані, що за позитивне вирішення цього питання на мирній післявоєнній конференції повинні висловитись англійці, французи і італійці [14, арк. 71].

З поступовим переходом політиків з позицій боротьби за автономію до прагнень утворення незалежної держави починається поступове посилення в Росії австрофільських тенденцій. Найбільш виразно вони проявилися у 1916 р. У низці статей в "Dzienniku Kijowskim" йшла оцінка роботи урядової українсько-польської комісії, ставлення до польського питання російських політичних сил і обговорення політики німців на окупованих польських землях. У передруку статті Й. Кучинського з газети "Новое время" з'ясовувалось питання "психологічного підґрунтя серед поляків не германофільства, а лиш прихильності польської орієнтації на Німеччину і Австрію, яка проявлялася все більше. Автор відзначав, що є ціла низка умов, які випливають з відозви, і які зависли в пустому просторі без реалізації" [15, с. 1].

У передовій статті у вересні 1916 р. головний редактор Едвард Пашковський у стосунку до майбутнього Польщі поставив питання: якою і чією має бути Польща? "Наша справа після двох років запевнень про об'єднання і справедливу спілку не вийшла. Розуміння центрального місця польським проблемам в європейській політиці, як і раніше, немає. А Польща, яка належить собі іноземними концепціями не нашої думки залишається іноземною" [16, с. 1].

У 1916 р. в Росії інтенсивно йшов процес розпаду тих патріотичних настроїв, якими було охоплено у 1914 р. здавалось усе суспільство [17, с. 139]. Тяжкі умови воєнного життя, невиконання російським урядом обіцянок про надання автономії полякам в етнографічних межах, політика німців із забезпечення польських національних прав на окупованих територіях викликала у польської громади в Росії очікувальні настрої, симпатії до політики центральних країн і роздуми щодо подальших дій у напрямку державного облаштування. Така ситуація готувала російських поляків до можливого прийняття інших, окрім російської орієнтацій. Частина поляків, не сприймаючи німецької політики і розчарувавшись в політиці бездіяльності російської влади великі надії покладала на країни коаліції і на вирішення польського питання на міжнародному рівні.

Така позиція була висловлена у статті відомого публіциста, доктора Ю. Фляха. Він присвятив свою статтю питанню відродження і напрямку тяжіння майбутньої Польщі. У вирішенні цього питання автор відштовхується від минулого. Польща завжди тяжіла до Заходу, прийнявши християнство від Риму і визначивши цим культурний напрямок свого розвитку. Але не до німецького Заходу, а більше до англійського і романського. Польща не була мостом між Німеччиною і слов'янським світом, а найдалше заглибленим у нього культурним простором Англії, Франції й Італії [18, с. 1].

На завершення 1916 р., 04 листопада Австрія з Німеччиною проголосили Акт про утворення Королівства Польського. Російська преса поставилася до цього факту негативно. У висловлюваннях відомих

публіцистів, вчених, політиків, громадських діячів звучали претензії до поляків у разі їх співпраці з німцями і підтримки їх політики. Член Академії наук В. Бехтерев австро-німецький Акт назвав “юшкою чечевиці”, подарованою полякам, відомий публіцист В. Бурцев висловив обурення цим фактом і закликав російську владу до швидких дій. З польського боку головний редактор “Gazety Polskiej”, Ю. Гласко дав інтерв’ю російській газеті “Время”, в якій критично поставився до Акту Австрії і Німеччини, як такого, що не виконував основні заповіді батьків і дідів поляків – єдності і свободи. Він висловив сподівання, що польське питання буде розв’язано після перемоги коаліції [19, с.2].

Однак, офіційних заяв з цього приводу з російського боку не прозвучало. В грудні 1916 р. відновились засідання Державної думи і Державної ради, але ніякої оцінки факту проголошення Королівства Польського не було. Це викликало розчарування польського суспільства, про що написав у передовій статі головний редактор “Dziennika Kijowskiego” Е. Пашковський [20, с. 1].

Як підсумок останніх подій національного життя поляків вийшла стаття відомого польського публіциста, юриста, політичного і громадського діяча Є. Старчевського. Він заявив, що “час взаємної боротьби орієнтацій минає безповоротно”, що “витворилась ситуація, яка виключає вирішення польського питання паліативним способом і яка дала польському народові жорсткий наказ: не нехтувати отриманням належних йому прав”. Акт центральних держав він оцінив як “продукт розрахунку з метою використання військової сили Королівства Польського і не всієї Польщі, а тільки її частини”. Автор чітко висловився за необхідність побудови самостійної польської держави і сподівання на підтримку у цьому коаліції країн, в тому числі і Росії [21, с. 1].

Єдність польської суспільної думки щодо побудови незалежної польської держави і використання всіх можливих для цього ситуацій і реальних намірів європейських країн сформувалася наприкінці 1916 р. і зміцнилася після промови президента Америки В. Вільсона, який у чотирнадцять головних пунктів побудови нового порядку в світі включив положення про створення самостійної польської держави. Загальні тенденції польської суспільної думки знайшли своє відображення і на сторінках польської преси в Україні. Відомі політики, громадські діячі, представники місцевих еліт виражали настрої польського суспільства і формували напрямки польської політики.

Таким чином, в польській суспільній думці в Україні на початку Першої світової війни переважала проросійська орієнтація. Вона була співзвучна загальній польській думці в Росії щодо необхідності підтримки Росії у війні з метою об’єднання всіх поляків і одержання самоуправління у вигляді автономії під владою російського царя. Виразником цих інтересів стала політична партія народових демократів, яка мала значний вплив серед польської інтелігенції і газета “Dziennik Kijowski”.

З ходом війни на позицію політичних сил почала впливати реальна суспільно-економічна ситуація. Величезні людські жертви, матеріальні втрати, окупація німцями Варшави, велика кількість біженців з Королівства Польського і Галичини, невиконання даних владою обіцянок щодо надання полякам самоврядності викликали у населення втому і розчарування. В цих умовах серед поляків посилюються австрофільські тенденції. Найбільш виразно це проявилось в момент економічної кризи і надання німцями на окупованих польських територіях національних прав і проголошення незалежного Королівства Польського у 1916 р.

У польській суспільній думці починається пошук інших шляхів вирішення польського питання. Політична орієнтація поляків стає не важливою. З переходом більшості польських політиків на позицію здобуття державної незалежності і перенесення вирішення польської справи на міжнародний рівень актуальною стала єдність політиків у цьому і зовнішня підтримка такої позиції. Її запропонував американський президент Вудро Вільсон разом з новим порядком облаштування світу, в якому було місце і малим народам. Окремим пунктом зазначалась і необхідність утворення самостійної польської держави. До остаточного вирішення цієї проблеми поляки пройшли шлях через революції в Росії і Німеччині, використання різних методів і форм політичної і суспільної діяльності, вміння домовлятися і знаходити компромісні рішення. Вплив польської суспільної думки на формування польської політики в Україні в 1917-1918 рр. стане предметом наступних досліджень.

Джерела та література

1. Воробчук О. Польське питання в російській та польській публіцистиці під час Першої світової війни (1914-1916). Історична панорама. Чернівці: Рута, 2004. С. 117-123.
2. Клейменова Н. Польский вопрос во внешней политике России в годы Первой Мировой войны (1914-октябрь 1917 гг.). Москва, 1996. 21 с. URL: <http://cheloveknauka.com/v/408386/a/?#?page=23>. (дата звернення: 04.10.2016).
3. Pajewski J. Wokół sprawy Polskiej Parys – Lozanna – Londyn 1914-1918. Poznań: Wyd-wo Państwowe, 1970. 256 s.
4. Czubiński A. Spory o historię, prawdę i o nas. Poznań, 2011. 292 s.
5. ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 442. Оп. 864. Спр. 239. 305 арк.
6. Жизнь Волыни. Житомир. 1914. 07 июля. С. 2.
7. Жизнь Волыни. Житомир. 1914. 08 августа. С. 2.
8. Kłusy Ukraińskie. Kijów. 1914. nr. 9-10. С. 2.
9. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 5. Спр. 17. 18 арк.
10. Szelągowski A. Niemcy, Austria i Kwetya polska. Warszawa, 1915. 97 s.
11. Tygodnik Odeski. Odesa. 1915. nr. 4. С. 4.
12. Tygodnik Odeski. Odesa. 1915. nr. 6. С. 3.
13. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 4. Спр. 463. 321 арк.
14. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп.4. Спр.456. 85 арк.
15. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 267. С. 1.
16. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 268. С. 2.

17. Тютюкин В. С. Россия: от великой войны до великой революции. С. 129-145. Война и общество в XX в. Кн. I. Москва, 2008. 611 с.
18. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 276. C. 2.
19. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 302. C. 1.
20. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 304. C. 1.
21. Dzinnik Kijowski. Kijów. 1916. nr. 305. C. 2.

Belobrovets O. Social and political impact on orientation of the polish public opinion in Ukraine in solving the national question in 1914-1917 years.

The article presents the social and political influences on the orientation of Polish public opinion in solving the Polish question. At the beginning of the war the majority of the Polish population in Russia had Russophone orientation and supported the tsarist government. Great material and human losses, German occupation of Warsaw, a significant number of refugees, not fulfilling promises to provide power to the Poles autonomy have led to frustration and increased avstrofilski trends. Changing the situation at the front, providing Polish national rights in the occupied territories the Germans, Polish unresolved question in Polish transferred resolve issues at the international level. Polish politicians and public opinion began to focus on the creation of an independent Polish state and find supporters of this position.

Key words: *polish public opinion, Polish question, russophone orientation, World War I.*